


*Utazás őszi folyón*

ogy rászánta magát Szugoly eladására, elmaradt a várva-várt megkönnyebbülés. Vörös Irén árulónak érezte magát, a közelgő költözés mázsás súlyként nehezedett rá, és naponta bedobott valamit a vízbe, hogy könnyebb legyen a teher, amit magával kell cipelnie a városba. Legszívesebben a házat is a folyóba vetette volna – az egyetlen kőházat a parton –, mert nem tudott megbarátkozni a gondolattal, hogy idegenek lába tapossa a homorúra koptatott pincelépcsőket; hogy idegenek szeme leskeljen ki az ablakok fatáblái mögül, amikor durrogni kezdenek a parti fűzfák a fagytól, és sovány rókák húzzák végig lompos, vörös farkukat a friss havon. Minden idegszála tiltakozott az ellen, hogy mások hallgassák a vasrácsos előkert fenyőinek nyöszörgését, a bagolyfiak éhes kiáltozását, és a folyó loccsanásait, mikor a felugró nagy halak izmos teste visszazuhan a magasból.

A házat – pincével és padlással, kőlépcsővel és öt keskeny, magas, füzérdíszes ablakkal – szépapja építtette a nagy árvíz után, ama daliás időkben, midőn az emberek telve voltak tettvággyal, és többre becsülték a hazát az életüknél is. Vén és rozoga hajlék lett mostanra belőle, düledező; elég egy erősebb szélroham, hogy ledöntse, gondolhatja az erre vetődő vándor, ám ez csalóka látszat, mert szilárdan áll, Vörös Irén sem bírt vele, mert bármekkora akarat szorult is vézna, öreg testébe, nem tudta megmozdítani. Csupán a létrát hurcolta ki a padlásfeljáróból. Neki-támasztotta a pusztuló vakolatú homlokzatnak, és fokról fokra feltornázta magát, hogy az oromfal csücskére leverje a díszes, habarcsból formált koszorút az év-számmal és szépapja névbetűivel. *Nem hagyom itt ezeknek. Úgyis azzal kezdik majd, hogy letarolnak mindent. Akkor már jobb, ha én. Oda lesznek a füzérek és a koszorúk, mikor majd újra bepucolják. Rikító sárgára vagy rózsaszínűre festik, lecserélik a kifelé nyíló ablakokat a keresztlécre faragott rózsákkal, és redőnyt szereltetnek a spaletták helyére, talán még a fenyőket is kivágnák,* gondolta, és egy kőből való kéz szorította össze a szívét. Minden egyes kalapácsütés után gyözködni kellett magát, hogy folytatni tudja a hóhérmunkát, mert a fal élt, meg-megrándult és nyögött kínjában, de Vörös Irén hajthatatlan volt: nem hagyhatja itt a szépapja emlékét a ház új tulajdonosainak.

A távoli ős vagy hatvan évvel az ő születése előtt eltávozott, már a nagyapja sem ismerte, ám a családban igencsak eleven kép élt róla, és az ebédlőben olajfestésű portré őrizte vonásait: dacosan felszegett fejét, meleg pillantású szemét és keményen összeszorított száját. Az ismeretlen képiró zsinóros atillában festette le, de nem a kor szokásához illő sötét, dohányszín háttér előtt, hanem kint a szabadban, a folyónál, ahol ezüstös villanások játszanak a nyárfák levelén. Vörös Irén apja

úgy tudta, hogy a festő sebesülten menekült el Segesvárról a veszített csata után, végül tutajosok hozták le a Maroson szépapja fiával együtt, aki ugyancsak onnan igyekezett haza. A szépapa természetesen befogadta a fiú barátját is, mint minden bujdosót – a várostól messze épült, magános szugolyi ház amolyan rebellis fészek lett a szabadságharc után –, és ezt hálálta meg a festő az arcmással.

Szépapjának számos más érdeme is volt. Ritka és nemes fákat ültetett a ház köré, szőlőt telepített, de amiért utódai a legszívesebben emlékeztek rá: személyesen találkozott a kormányzóval. Amikor a legendás alak alföldi toborzó körútja alkalmával elhagyván Szegedet, átutazott a túlparti városon, és megpihent a főtéri fogadó, a Naschitz-ház udvarán egy már akkor is vén eperfa alatt, Vörös Irén szépapja épp arra járt, és saját termésű borával kínálta meg az eltikkadt férfiút. Kulacsát ugyanis – szükség esetére – mindig magánál tartotta. Iharfából esztergált, sötétbarnára érett jószág volt, és a benne tartott bor átvette a belsejét átitató méhviasz mézes illatát. *Ebből igyék, főparancsnok uram, ha megszomjazott, ne a benti lőréből,* mondta, *nem embernek való az.*

Attól fogva ereklye lett a kulacs, megszentelt tárgy, senki más nem ihatott többé belőle. *Kossuth apánk szája érintette a csutoráját, úgy vigyázz rá, kislányom,* hallotta Vörös Irén százszor is, és őrizte, mint a szeme világát. Fáját, szironyos bőrrózsáit viasszal fényesítgette, és amikor ellenség foglalta el a várost, viaszos-vásznonba csavarva elásta a szőlőtőkék közé az anyja ékszereivel együtt.

Ha a városban járt, a piac végeztével gyakran bement a Naschitz-ház mindig nyitott nagykapuján, hogy az udvarban egy pillantást vessen a fára, *Kossuth fájára,* amelynek törzsét nyakig betemette az évek hordaléka, már csak csapzott koronája állt ki a földből. Tulajdonképpen semmi különös nem volt rajta, jókora bokornak tűnt, Vörös Irén szemét azonban mégis elfutotta a könny, úgy érezte magát a fa láttán, mintha a himnusz első taktusait hallaná.

Jól emlékezett rá, hogy amikor a harcos béke éveiben az új építkezések ürügyén elpusztították a főtér sokat látott, öreg épületeit – közöttük vitt át a keletről nyugatra tartó széles út, amelyen ezer esztendeje masírozott már a történelem –, lerombolták a Naschitz-házat is, hiába volt műemlék, és traktorral húzták ki *azt* az eperfát, de nem bírtak vele, tuskója, gyökerei beleszakadtak a földbe, és Vörös Irén úgy érezte, az ő végtagjait tépik, marcangolják a rákötött kötelek, *hát maguknak semmi se szent? Ez a fa a Kossuth fája!* kiáltotta oda a munkásoknak, de azok meg se hallották, a munkagépek dübörgése elnyomta a hangját.

Dolga végeztével Vörös Irén visszacipelte, vagyis inkább vonszolta a létrát a padlásfeljáróhoz, azután egy gyékényszatyorba szedegette a levert stukkódarabokat, és a kis csomagot eres, agyondolgozott kezében tartva lebotorkált a szőlők között a partra. Lent, a keskeny, homokos partszegélyen megcsapta a folyó szaga, ami minden évszakban más és más; a halszag mindig érzik, de tavasszal virágok, nyáron a lekaszált fű, ilyenkor a hervadó avar illatával keveredve, alkonyatkor pedig leheletnyi füstöt is érezni benne. A folyó tükre sima volt, mintha állna, a túlpart aranyló fűzei, zöldeszüsből hamuszínre váló nyárfái fejjel lefelé mutatkoztak benne, alattuk pedig az erősen kéklő őszi ég lebegett. Egy árva gém szállt föl

a túloldalon az ártéri ligetből, behúzott nyakkal, hangtalanul vitorlázott át a folyón, tükröképpárja hűségesen követte alant. A gém le-lecsapott közben, és csőrét a vízbe merítve csókot váltott azzal a másikkal. Vörös Irén megborzongott. Tudta, hogy ilyen álomszerűen nyugalmas látványban nem sokáig lesz része: hamarosan megjönnek a fagyok, az első hideg éjszaka lecsupálja a ligetek lombját, ónszínű eget tükröz majd az ónszínű folyó, és megvadulva hányja-veti magát szakadékos medrében, az északról támadó szélben hátára hullámtarajokat növeszt, míg csak a tél merev jégpáncélja meg nem fékezi. Olyankor gyakran felriad éjjel a közeli negyvenhármast úton csörtető kamionok hangjára, mindig a főváros ellen vonuló tankok baljós dübörgésére emlékeztetik.

Vörös Irén sokáig álldogált a parton még azután is, hogy a stukkódísz darabjait elnyelte a víz, és elképzelte, hogy a sodrás majd apróra töri, szürke homokszemekké csiszolja a füzér leveleit, az évszám meg a betűk darabjait, azután partot rak belőlük és sok milliárd másik homokszemből, vagy szigeteket épít; lehet, hogy egy strand homokplázsára kerülnek, önfeledten visongó, futkározó gyerekek lábára tapadnak, majd megszáradva leperengnek újra.

Másnap a kerti padot verte szét Vörös Irén. Egyszerű tákolmány volt, mégis estig birkózott vele, szinte bele volt nőve a földbe. Az apja ácsolta azon a nyáron, amikor hazajött a fogságból. Vörös Irén emlékezett rá: olyan sovány és gyöngye volt, hogy alig tudott lábra állni. Hetekig csak heverészett a verandára kitett öreg sezlondon, vakon bámult maga elé, és hiába kérdezte az anyja, *mit főztek máma szerelmem?*, nem szólt semmit, csak ingatta kopaszra nyírt fejét, azután némán kanalazta a levest, azt a legendás húslevest, amelynek készítésébe egymást avatták be a Vörös klán asszonyai, mindig anyós a menyét. Vörös Irén volt az egyetlen vérbeli, aki bekerült a láncba, az első és az utolsó leány két évszázad óta, mert a Vörösök mindig fiút nemzettek: halászt a folyónak, vincellért a partnak, katonát a hazának. Nagyapja egy régi jóslatra emlékezve rossz ómennek tartotta a születését, *vele kihal a nemzetség*, hallgatott ki Vörös Irén egy beszélgetést elemista korában, de nem értette, hogy mit jelentenek ezek a szavak, később azonban, amikor hónapról hónapra ráköszönt a reménytelenség, gyakran eszébe jutott a jövendölés, pedig csak a fiúág végét vetítette előre, nem az ő meddőségét.

Az apja nyár végére valahogy összeszedte magát; haja kinőtt, ő maga erőre kapott, már nem kiabált álmában érthetetlen szavakat, elkezdett tenni-venni a ház körül, a tágas, elvadult málnabokrokkal szegélyezett udvaron, ahol legjobban meglátszott a férfikéz hiánya. Akkor rózsa össze a padot: két vastag tönköt beásott a földbe, és egy combvastagságú fenyődeszkát szögezett a tetejükre. Ilyen fűrészárut nem is látott még Vörös Irén, a kocsiszín padlásáról került elő, de ott se volt több belőle. *Jól nézd meg, kislányom*, mondta az apja, *ezt még a folyón hozták a tutajosok, akik sőt is szállítottak, nagy, szürke sötömböket gyerekkoromban meg olyan szál-fákat, hogy két ember sem bírta átfogni a derekukat*, és mesélni kezdett neki a város két végén levő kikötőről, fapiacokról, ahol naphosszat álltak a fuvarosok idegesen kapáló lovaikkal sorban, mint most a taxisok a droszton, és ahogy érkeztek a szállítmányok, mindig a legelső szekeret pakolták meg először, azután sorban a töb-

bit. *A nagyapád idejében*, hangzott el sokszor az apja szájából, de néha úgy mondta: *az apám idejében*, vagy így: *a nagyapámtól tudom*, és néha, hogy *amikor dédapád legény volt*, és csak ezután következett a tulajdonképpeni lényeg, hogy a megyeháza alapja *akkor* épült erdélyi kövekből, vagy hogy a Vizes utca sarkán álló fehérre meszelt, erődszerű ótemplom tetőszerkezetét tutajként érkező szálfákból *akkor* ácsolták a makai ácsok. *A Kossuth utcát Sóbáz utcának hívták, mert ott álltak a sópajták, és a nagy árvízkor, amikor az úkapád született, tízezer mázsás só olvadt el a vízben, húszezer sor szőlőt tett tönkre az ár. A vertfalú házak mind összedőltek, csak a kőből, téglából épültek dacoltak az hullámokkal, és a Kálvária dombja állt ki a vízből mint egy bástya*, mesélte az apja, mintha maga is ott lett volna, pedig három generáció választotta el azoktól az időktől, ám az emlékezés fonala náluk sohasem szakadt meg, mint a városi embereknél. Vörös Irén szerette hallgatni az apját, a sok őst azonban folyton összekeverte, és képzeletében a nagy-, déd-, ük-, sőt szépapából egyetlen hatalmas alak formálódott, egy óriás, és ez a mitikus lény az ebédlőben levő képmásra hasonlított. Vörös Irén magában *nagyszépapának* hívta, és ha félt egyedül a sötétben, vagy ha a téli szél emberhangon jajgatott a kürtőben, és rókafejű kísértetek kocogtatták az ablakot, őt hívta segítségül.

Már pislálkolt a vacsoracsillag, amikor Vörös Irén nekiveselkedett, hogy legurítsa a partra a kiásott rönköket, oda, ahol lent véget ér a keskeny homoksáv, hirtelen mély lesz a víz, és az agyagos, márgás part meredeken szakad le a folyóba. Az apja *Katlanak* hívta ezt a helyet, és mindig óvta tőle, mert öt-hat méteres gödröt mélyített itt a sodrás, és a benne képződő örvények magukkal rántották az oda vetődő ágat, deszkadarabot. Egyszer feljebb, a híd közelében levő tanyából elszabadult egy malac, és a folyóba esett. Fuldokolva, kapálózva próbált kievickélni, és sikerült egyre közelebb kerülnie a parthoz, de a víz tovább sodorta, és a Katlan örvénye egyetlen pillanat alatt lerántotta a mélybe. Vörös Irén sokáig figyelt utána, a malac azonban se ott, se távolabb nem bukkant fel többet. Gyerekkorában úgy képzelte, hogy a Katlan feneketlen, szűk aknaként a föld túloldaláig hatol, s amit itt beszippant az örvény, az odaát újra meglátja a napvilágot.

Az udvar lejtett, ott könnyen boldogult, csak a ház előtt kanyargó dűlőúton volt nehéz átgörgetni a pad maradványait, a szakadékos partfalon pedig egyre gyorsulva maguktól hengergöztek le a tuskók, és hatalmas loccsanással nyelte el őket a Katlan fortyogó vize. *Az én apám padján ne üljenek idegenek!*, gondolta Vörös Irén a magaslaton állva, és amennyire tudta, kihúzta meggörbült hátát, amit egy gonddal kevesebb nyomott.

Azután a Kőtől szabadult meg, az udvar sarkában levő fekete kőtömbtől. Nagyon régóta ott volt a diófa alatt, félig a földbe ágyazódva, az apja sem tudta, hogy került oda, sőt, még a nagyapja sem, aki a diófát ültette, éppen akkor, amikor híre jött, hogy megölték a trónörököszt Szarajevóban. Egy szomszéd jött haza a városból, lovai türelmetlenül táncoltak a dűlőút finom porában, amíg gazdájuk lekászálódott a székerről, mert nem fért meg benne az, amit hallott, el kellett újságotnia valakinek. Vörös Irén nagyapja letette az ásót, az odakészített vederből beleöntötte a gödörbe a vizet – folyóvíz volt, lentről hozta a partról –, és beleállí-

totta a fácskát. Visszahúzta a földet, szépen elegyengette, a kapa fokával körbeütögette, hogy tömörödjön a laza, iszapos talaj, és csak akkor szólalt meg: *Háború lösz*, mondta. *Mögíszol egy pohár bort?* A szomszéd bólintott, Vörös Irén nagyapja pedig leballagott a zöldmázás cserépkancsóval a pincébe.

A kövel azonban nem bírt egyedül, segítséget kellett volna hívni hozzá, azt pedig soha életében nem kért senkitől, *fenn bordja az orrát, mint Vörös Irén*, mondták Szugolyban, de még a városban is a rátarti lányokról, így azután a kő ott maradt, napról napra emlékeztetve a vereségére. Vörös Irént azonban nem olyan fából faragták, hogy feladja. Napokig törte a fejét, és végül eszébe jutottak a gurtnik. Majdnem újak voltak, mindössze kétszer használták őket. Először, mikor az apja megvette neki a zongorát, másodszer, amikor a férjét elvitték a forradalom utáni nyáron, és el kellett adni a hangszert. Annak az árából fogadott napszámósokat a szüreteléshez.

Vörös Irén megkereste a hevedereket a padláson, többször is áthurkolta őket a kövön, azután befogta magát elé, és mint vén ló a rozoga szekeret, lassacskán kirángatta a partra, bár majd megszakadt belé. Sovány vállába bevágódtak a pánatok, térde meg-megrogyott, hátán patakokba folyt az izzadság, és amikor egy húsángot aláfeszítve lelökte a partról a követ, a Katlan vize felcsapott, hogy csuromvíz lett a szoknyája.

Ezután a fagyok beálltáig minden nap valami másra kerített sort, és ahogy fogytak körül a tárgyak – anyja rózsabokrai, szépapja karosszéke meg a hajdani lovak, Ráró, Csillag, Bogár, Lepke nyergei-kantárjai –, úgy ürültek ki agyából is az emlékek. A folyó széles és tündöklő, aransörényű hátán utaztak napnyugat felé, mert a Katlan csupán a matériát volt képes elemészteni, a dolgok lelke a felszínen maradt; ott csillámlott ezer apró szilánkra törve, mint egy hatalmas kaleidoszkóp szeszélyes és mégis rendszerbe foglalt mintázata.

A nagyobb darabok után az apróságok következtek: feljegyzések, levelek, tábori posták lilapecsétes levelezőlapjai, egy gyűszű, egy stoppolófa, egy imakönyv, az apja szarukeretes szemüvege, azután a fényképalbum régi fotográfiái. Mielőtt szétépte apró darabokra, sokáig nézte anyja és apja fiatal, nevető arcát. Késői gyerek volt, soha nem látta őket ilyennek; amikor eszmélni kezdett, az apja homlokát sötét gondok felhőzték a katonasapka alatt, és anyja szeme köré szarkalábakat vésett az idő, de ezeken a képeken felelőtlenül fiatalok voltak, szépek, és ahogy nézték egymást, túlsordult rajtuk a szerelem.

A folyó fölött sűrű, szivárványos köd hömpölygött, áttűzött rajta a felkelő nap, amikor Vörös Irén beleszórta a kis papírfecniket a vízbe, és egy pillanatig egészen könnyűnek és csaknem boldognak érezte magát, de akkor meglátta azt a fénylő aranykarikát a jobb keze gyűrűsujján, és tudta, hogy a legnehezebb még hátra van. *Csak egy mozdulat*, biztatta magát, *gyerünk, szabadulj meg tőle*, és dicséretére legyen mondvá, meg is próbálta, csakhogy a gyűrű megmakacsolta magát. Hiába húzkodta, forgatta, rángatta, a vékony karika belenőtt a húsba, mint a drótkerítést rögzítő huzal a platánfa hámló kergébe, nem tudta levenni megvastagodott ujjáról. És amíg ott küszködött a parton, megtörtént az, amitől a legjobban félt, megro-



hanták azok az emlékek, amiket a legmélyebbre temetett magába, és akkor már tudta, hogy hiába adta el a házat és a szőlőt, hiába vett a városban másikat, a Rusz ügyvéd házat a Püspökkert mellett, hiába minden józan elhatározás, hogy nem marad itt kinn a világ végén öregségére egyedül, és hiába minden erőfeszítés, hogy elszakadjon Szugolytól: nem tud elmenni innen.

De azért szédelegve és támo­lyogva visszakapaszkodott a csupas­z, agyagos par­ton, és a horpadt lavórban addig mosta, szappanozta a kezét, míg végül sikerült lefesz­egetni róla a gyűrűt, azután újra lebotorkált, hogy végre bedobja a folyóba, de amikor a vízhez ért, minden szándékot kitörölt belőle az elé táruló látvány. A köd már felszállt, csak a felső folyás fölött lebegett valami gyöngyhá­zszínű pára, és abból vált ki a lassan kö­zelgő tutaj. Először a sziluet­te látszott az emelkedő nap fényében, azután kibontakoztak a részletek is. Hosszú és vastag szálfákból volt összekötözve, közepén feketére kátrányozott deszkából emelvény a fehéren szikrázó sötömböknek; mint nyáj a pásztort, úgy vették körül a tutaj orrában álló ismerős, vállas alakot, aki csá­klyával a kezében part felé kormányozta a tutajt, fényes csíkot szántva maga mögött a vízen. Vörös Irén nem várta meg, hogy oda érjen. Ujjára visszahúzta a markában szorongatott gyűrűt, nem lepődve meg rajta, hogy milyen könnyen rácsúszik, poros lábáról lerúgta az ócska bőrszandált, és úgy, ahogy volt, a régi flokonruhában sírva-nevetve belegázolt a vízbe.

Akkor szállt fel a túlparti gém is, de mire átsiklott a folyó fölött, megcsókolva víz alatti párját, már kisimult és üres volt a folyó.



*Ács Károly kulákpere, Apostag, 1952*